

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ

α) **Unmittelbarkeit und Sinndeutung**, ὑπὸ Heinrich Rickert †, Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte, ἀριθ. 28, Tübingen, Mohr (Paul Siebeck), 1939.

Δύο μαθητὲς τοῦ φιλοσόφου τῆς Χαϊδελβέργης Heinrich Rickert, καθηγητὲς τῆς φιλοσοφίας καὶ οἱ δύο, ὁ August Faust στὸ Breslau καὶ ὁ Hermann Glockner στὸ Giessen, ποὺ διευθύνουν τώρα, ἔπειτα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ διδασκάλου, τὴν σειράν τῶν φιλοσοφικῶν διατριβῶν τῆς Χαϊδελβέργης, ἐξέδωκαν σ' ἓνα τόμο μὲ τὸν παραπάνω τίτλο τὶς μελέτες, ποὺ εἶχε δημοσιεύσει ὁ Rickert στὸ περιοδικὸ «Λόγος» ἀπὸ τὰ 1923 καὶ ὕστερα.

Μὲ τὶς μελέτες αὐτὲς προπαρασκεύαζε ὁ Rickert τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν τελικὴν διατύπωση ὠρισμένων προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας, ποὺ θὰ ἀποτελοῦσαν τὸ δεύτερο τόμο τοῦ συστήματός του. Ὁ πρῶτος τόμος ἐδημοσιεύθηκε στὰ 1921. Ἀπὸ τότε ὁ φιλόσοφος δούλευε τὰ προβλήματα, ποὺ ἤθελε νὰ περιλάβῃ μέσα στὸ δεύτερο τόμο. Δοκίμια αὐτῆς τῆς προεργασίας εἶναι οἱ μελέτες, ποὺ ἀποτελοῦν τὸν τόμο αὐτὸν τῶν διατριβῶν τῆς Χαϊδελβέργης. Ἀπὸ τοὺς τίτλους τῶν μελετῶν φαίνεται, ὅτι ἀνήκουν ὅλες στὰ θεμελιακὰ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας πραγματεύεται ἡ πρώτη μελέτη. Περὶ τῆς μεθόδου τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ ἀμέσου ὄντος ἡ δεύτερη καὶ περὶ τῆς γνώσεως τοῦ νοητοῦ κόσμου καὶ τοῦ προβλήματος τῆς μεταφυσικῆς ἡ τρίτη.

Ὁ Rickert εἶχε σκοπὸ ὅλην του τὴν φιλοσοφικὴν ἐργασία νὰ τὴν συγκεντρώσῃ μέσα στὸ ἔργο του «σύστημα τῆς φιλοσοφίας» ποῦ, ὅπως εἶπα, ὁ πρῶτος τόμος δημοσιεύθηκε στὰ 1921 καὶ δίνει μόνον τὴ γενικὴ θεμελίωση τῆς φιλοσοφίας. Ὁ δεύτερος τόμος θὰ ἔδινε τὴν φιλοσοφίαν τῆς θεωρητικῆς ζωῆς, ὁ τρίτος θὰ πραγματεύονταν τὴν πρακτικὴν ζωὴν. Κομμάτια μονάχα ἔτοιμα γιὰ τύπωμα, σχετικὰ μὲ τοὺς δύο αὐτοὺς τόμους, βρέθηκαν στὰ παραλειπόμενα τοῦ Rickert καὶ μάλιστα μόνον σχετικὰ μὲ τὸ δεύτερο τόμο.

Τὰ δοκίμια τούτα εἶναι οἱ μελέτες, πού ἀπὸ τὰ 1923 εἶχε ὁ Rickert δημοσιεύσει στὸ περιοδικὸ «Λόγος», ἀλλὰ διωρθωμένες σὲ πολλὰ σημεῖα. Μὲ τὰ δοκίμια τούτα ἤθελε ὁ Rickert ν' ἀνοίξῃ τὸ δεύτερο τόμο. Καὶ ἔτσι νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τὸν πρῶτο τόμο, πού συζητεῖ τυπικὰ καὶ γενικὰ τὴν ἔννοια τῆς φιλοσοφίας, στὸ δεύτερο καὶ τρίτο τόμο, ὅπου θὰ ἔδινε εἰδικές ἀναλύσεις τοῦ μεγάλου πλούτου τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς ζωῆς. Ἔτσι μὲ τὴν πρώτη μελέτη, πού ἔχει τὸν τίτλο «περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας», θέλει ὁ Rickert νὰ δείξῃ, πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ πλησιάσῃ τὸ πλούσιο ὕλικὸ μὲ τὸ ὁποῖο καταγίνεται ἡ φιλοσοφία. Μὲ τὴν δεύτερη μελέτη, πού ἐπιγράφεται «ἡ μέθοδος τῆς φιλοσοφίας καὶ τὸ ἄμεσο», θέλει νὰ φανερώσῃ τὴν ποιότητα τοῦ ὕλικου τῆς φιλοσοφίας, καὶ μὲ τὴν τρίτη, πού ἔχει τὸν τίτλο «ἡ γνῶσις τοῦ νοητοῦ κόσμου καὶ τὸ πρόβλημα τῆς μεταφυσικῆς», θέλει νὰ δείξῃ, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ βάλῃ κανεὶς τάξιν καὶ νὰ φέρῃ στὴ σχέση τὸν ἄμεσο πλοῦτο τῆς συνείδησης, πού ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας. Μέσα στὴν προσπάθεια αὐτὴν ὁ Rickert εὐρύνει τὴν ἔννοια τῆς πείρας, γιατί ὀνομάζει πείρα ὅλους τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους μᾶς δίδονται νοητὰ ἀντικείμενα. "Ὅλα τὰ νοητὰ εἶναι δεδομένα στὴ συνείδηση καὶ κατὰ τοῦτο ἡ συνείδηση ἔχει γι' αὐτὰ ὅλα πείρα. "Ὅμως ἡ πείρα αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴν αἰσθητηριακὴ πείρα, πού ἔχομε γιὰ ἀντικείμενα τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Τὸ πρόβλημα λοιπὸν τῆς μεταφυσικῆς, ἔτσι διδάσκει ὁ Rickert, πρέπει νὰ τεθῇ, ἀφοῦ πρὶν καθορισθῇ ὁ νοητὸς κόσμος ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς πείρας, πού ἔχει γι' αὐτὸν ἡ συνείδηση. Τούτο ὅμως εἶναι ἔργο, πού ἀνήκει μόνον στὴν κριτικὴ φιλοσοφικὴ ἀνάλυση. Ἡ ἔννοια τῆς μεταφυσικῆς θὰ ἀναφέρεται συνεπῶς σὲ ὅ,τι ἀπομένει, ἔπειτα ἀπὸ τὴν κριτικὴν ἐπεξεργασία τοῦ νοητοῦ κόσμου, πού εἶναι κι' αὐτὸς κόσμος τῆς πείρας τοῦ συνειδότος. Ἀλλὰ ἐδῶ μόνον ἐνδείξεις ἔχομε ἀπὸ τὸν Rickert, γιατί ἡ τρίτη μελέτη, πού καταγίνεται μ' αὐτὰ τὰ ζητήματα, ἔμεινε ἀτέλειωτη. Ὅμως ὁ Rickert θέτει ἐδῶ ὅλο τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας ἀπαρχῆς καὶ ἀντιμετωπίζει ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν ὄντολογικὴν ροπὴν τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας. Γιὰ τοῦτο, ὅπως καὶ οἱ ἐκδότες γράφουν, ἡ σειρά αὐτὴ τῶν διατριβῶν τοῦ φιλοσόφου τῆς Χαϊδελβέργης εἶναι ὑπόδειγμα, γιὰ τὸ πῶς πρέπει κανεὶς ν' ἀντιμετωπίζῃ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας. Κι' ἀπὸ τίς μελέτες αὐτὲς φαίνεται ἀκόμη, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι κάτι ἔτοιμο, δὲν προσφέρει ἔτοιμα νοήματα, ἀλλὰ εἶναι ἕνας δρόμος μακρὸς, πού ὁδηγεῖ σὲ ὠρισμένα νοήματα. Χωρὶς αὐτὸν τὸ δρόμο, πού εἶναι μαζὶ καὶ μέθοδος τῆς φιλοσοφίας, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ φθάσῃ στὴ φιλοσοφικὴ κατανόηση. Καὶ χωρὶς αὐτὴν τὴν μέθοδο ἡ φιλοσοφία χάνει τὸν ἐπιστημονικὸν, δηλαδὴ λογικὰ πειθαρχημένον χαρακτήρα της. Ἀλλὰ πέρα ἀπὸ τὴν μεθοδικότητά τους οἱ μελέτες αὐτὲς ἔχουν σημασία καὶ γιὰ τὸ περιεχόμενό τους, γιατί δείχνουν ἀκριδῶς, ὅτι ἡ μεθοδικότητα ἔχει ἀξία ὅταν εἶναι ἀπλὸ μέσο γιὰ ἕνα σκοπὸν. Ὁ σκοπὸς αὐτὸς εἶναι τὸ πλήρωμα τῆς μεθόδου. Τὸ πλήρωμα ὅμως

τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μᾶς φανερωθῇ χωρὶς τὴν πειθαρχημένη μέθοδο, χωρὶς τὴν συστηματικὴ ἀκολουθία τοῦ λόγου.

Εἶναι κρίμα γιὰ τὴ σύγχρονη φιλοσοφία, ὅτι ἓνα σύστημα μὲ τόση μεγαλομέρεια, ὅπως ἦτανε τὸ σύστημα τοῦ Rickert, ἔμεινε ἀτελείωτο. Ὁ Rickert ἦταν ὁ μόνος συστηματικὸς φιλόσοφος, ποὺ ἐπίστευε στὸ «ἀνοικτὸ σύστημα», δηλαδή στὴν ἰδέα, ὅτι τὸ σύστημα τῆς φιλοσοφίας δὲν μπορεῖ ποτὲ ἀκριβῶς νὰ ἀπαρτισθῇ, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχῃ τὴ δυνατότητα νὰ δέχεται ὅλο τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς, χωρὶς νὰ ἀνατρέπωνται ἀπαρχῆς οἱ βάσεις του. Εἶναι, θὰ ἔλεγε κανεὶς, τραγικὸ, ὅτι ὁ ἴδιος ἄνθρωπος, ποὺ πίστευε τόσο στὸ ἀτερμιάτιστο σύστημα, δὲν πρόφθασε νὰ δώσῃ ὅλα τὰ μέρη τοῦ «ἀνοικτοῦ αὐτοῦ συστήματος». Γιὰ τοῦτο, ἂν θελήσωμε νὰ κρίνωμε ὅλη τὴ συμβολὴ τοῦ Rickert στὴ φιλοσοφία, πρέπει νὰ εἰποῦμε, ὅτι αὐτὴ ἐγκτεται κυρίως στὴ θεωρία τῆς γνώσης καὶ στὴ μεθοδολογία τῶν ἐπιστημῶν. Οἱ κατακτήσεις του μέσα σ' αὐτὰ τὰ ἐδάφη θὰ μένουν σταθερὰ ἐπιτεύγματα τῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ ἀντίστοιχα ἔργα του θὰ εἶναι προπαιδεύματα γιὰ κάθε ἄνθρωπο, ποὺ θέλει νὰ φιλοσοφήσῃ, ὅπως ἀξίζει, δηλαδή μὲ πειθαρχία καὶ ἀκολουθία τοῦ λόγου.

β) **Die philosophische Grundlehre, Eine Studie zur Kritik der Ontologie**, ὑπὸ Rudolf Zocher. Beiträge zur Philosophie und ihrer Geschichte, ἀριθ. 6. Tübingen, Mohr (Paul Siebeck). 1939.

Ὁ συγγραφέας, μαθητὴς καὶ αὐτὸς τοῦ Rickert, συζητεῖ ἐδῶ τὴ σχέση τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας μὲ τὴ μεταφυσικὴ, τὴν ὄντολογία. Ἡ σύγχρονη γερμανικὴ φιλοσοφία, ἔπειτα ἀπὸ τὴ μακρὰ καὶ συστηματικὴ πειθαρχία τῆς κριτικῆς, ἀρχίζει νὰ στρέφεται σὲ προβλήματα ὄντολογικά. Κάτι, ποὺ ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια τὸ θεωροῦσε ἡ κριτικὴ φιλοσοφία ὡς ἐπιστημονικὰ ὑπερνηκνόμενον, ἡ ὄντολογία, ξανάρχεται στὴ ζωὴ μὲ τὴν ἀπαίτηση, ὅτι αὐτὴ ἐνσαρκώνει τὸ γνήσιο τρόπο τοῦ φιλοσοφεῖν. Ἡ ὄντολογία βέβαια αὐτὴ, ἔτσι ἰσχυρίζονται οἱ ὀπαδοὶ τῆς, δὲ θέλει νὰ γυρίσῃ πλὴν στὴ βαθμίδα τῆς προκαντιανῆς ὄντολογίας, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ κατακτῆσῃ ἓνα καινούργιο ὄντολογικὸ ἔδαφος, ποὺ διαρκῶς τὸ ἀρνεῖται ἢ τὸ παραμερίζει ἢ τέλος τὸ καταπατάει ἡ κριτικὴ φιλοσοφία. Ἄν ἡ παλιὰ ὄντολογία ἦταν ὑπερβατικὴ, θεωρητικὴ, οἱ νέες ὄντολογικὲς κατευθύνσεις εἶναι «φαινομενολογικὲς», δηλαδή καταγίνονται μὲ «φαινόμενα», μὲ δεδομένα τῆς συνείδησης, ποὺ ἔχουν χαρακτηριστικὸ ὄντολογικόν, καὶ ποὺ τὰ παρεξήγησε ἡ κριτικὴ φιλοσοφία. Ὡστε ἡ νέα ὄντολογία ἔρχεται νὰ διεκδικήσῃ ἔδαφος, ποὺ πλεονεκτήματα τὸ καταπατάει ἡ κριτικὴ φιλοσοφία. Αὐτὴ εἶναι ἡ τοποθέτηση τοῦ προβλήματος ἀπὸ τίς σύγχρονες ὄντολογικὲς προσπάθειες.

Τὸ πρόβλημα, ποὺ θέτει ὁ συγγραφέας, εἶναι, ἂν μπορῇ νὰ σταθῇ μὴ τέτοια ἀντίληψη καὶ ἂν πράγματι ἡ σύγχρονη φιλοσοφία πρέπει

νά στραφῆ πρὸς τὴν ὄντολογία, ἢ μήπως πάλι πρέπει νὰ δεχθῆ κανεὶς τὴν ἀντίθεση τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας ἐναντίον τῆς ὄντολογίας;

Ὁ συγγραφέας διαπιστώνει, ὅτι ὑπάρχει σήμερα μιὰ καινούργια ὄντολογία. Καὶ εἴτε ἡ ὄντολογία αὕτῃ ξεκινάει ἀπὸ τὰ φαινόμενα, γιὰ νὰ προχωρήσῃ στὴν μεταφαινομενικὴ οὐσία, στὸ καθ' αὐτὸ ὄν, εἴτε ζητάει ν' ἀποκαλύψῃ τὸ εἶναι τῶν ἴδιων τῶν φαινομένων, γεγονός εἶναι ὅτι ἡ ὄντολογία αὕτῃ σήμερα ὑπάρχει. Ἐὐ γέγονός τοῦτο τῆς καινούργιας ὄντολογίας πρέπει, λέγει ὁ συγγραφέας, νὰ γίνῃ ἀφορμὴ γιὰ μιὰ καινούργια κριτικὴ κἀλλε ὄντολογίας. Ἡ κριτικὴ τούτῃ θὰ ἔχῃ σκοπὸ, πρὶν ἀκόμα προχωρήσῃ στὸ πρόβλημα τῆς μορφῆς, νὰ κρίνῃ τὴ δυνατότητα τῆς ὄντολογίας. Ἡ ἐρώτησις ἕμως, ἂν εἶναι δυνατὴ ἡ ὄντολογία, δὲν ἔχει τὴν ἐννοια, ἂν ὑπάρχῃ τὸ ὄν καὶ ἂν εἶναι δυνατὴ ἡ σύλληψίς του, γιατί μόνον ὁ σκεπτικισμὸς δὲ δέχεται τὴν δυνατότητα αὐτὴν καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του φθάνουν σὲ μιὰ ἀναίρεση τῆς ἀρχῆς των. Ἐὐ πρόβλημα εἶναι ἐδῶ τοῦτο: ἂν τὸ ὄν, οἱ θέσεις τοῦ εἶναι, εἶναι δυνατό νὰ λυθῇ μέσα στὸ πλαίσιο μιᾶς ὄντολογίας, ἢ μήπως τοῦτο εἶναι δυνατό νὰ λυθῇ καλύτερα, χωρὶς ἀντιφάσεις καὶ χωρὶς δογματισμούς, μέσα στὸ σύστημα μιᾶς ὄντο-λογικῆς. Μὲ ἄλλα λόγια πρέπει νὰ ἀφήσωμε τὸ ἔδαφος τῆς θεωρίας τῶν κατηγοριῶν καὶ τῆς λογικῆς καὶ νὰ προχωρήσωμε στὸ ἔδαφος τῆς ὄντολογίας καὶ τῆς μεταφυσικῆς;

Ἐὐ πρόβλημα ἕμως τοῦτο, ποὺ εἶναι γενικώτατο καὶ θὰ ἀπαιτεῖσε μιὰ καινούργια κριτικὴ ὄλης τῆς ὄντολογίας—ἔχι μόνον τῆς σύγχρονης ἀλλὰ καὶ τῆς περασμένης ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη ἕως τὸν Ἰηγελο,—τὸ περιορίζει ὁ συγγραφέας μόνον στὴ σύγχρονη φιλοσοφία καὶ ἐρωτᾷ, μήπως εἶναι δυνατὴ ἡ νεοαντολογικὴ προσπάθεια ἔχι σὰν ἀντίθεση πρὸς τὴν κριτικὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ σὰν μιὰ συμπλήρωσις; Ἡ αὐστηρότερα ἀκόμα, μήπως εἶναι δυνατὴ μιὰ ὄντολογικὴ θεωρία, θεμελιωμένη ἕμως μόνον ἐπάνω στὴν κριτικὴ φιλοσοφία; Ἄν εἶναι δυνατό νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς θετικὰ στὸ ἐρώτημα τοῦτο, θὰ ἔπρεπε, ἢ κριτικὴ ἀποψη νὰ ἀπλωθῇ τόσο, ὥστε νὰ περιλάβῃ καὶ τὴν ὄντολογικὴν προσπάθειαν τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας. Ἀλλὰ, ἐπειδὴ ἡ ὄντολογία αὕτῃ θὰ εἶναι θεμελιωμένη στὴν κριτικὴ φιλοσοφία, θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην μιὰ ὄντολογία μὲ περιορισμένα ὄρια, δὲ θὰ ἔχῃ τὴν εὐρύτητα, ποὺ τῆς δίνουν οἱ σύγχρονες ἄκριτες προσπάθειες. Θέλει δηλαδὴ ὁ συγγραφέας νὰ ἐξετάσῃ τὸ πρόβλημα, μήπως εἶναι δυνατὴ μιὰ σύνθεσις τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς καινούργιας ὄντολογίας, χωρὶς ἕμως νὰ χάσῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἢ κριτικῆς φιλοσοφίας, γιατί πιστεύει κι' αὐτός, ὅπως κι' ἐμεῖς, ὅτι ἡ φιλοσοφία, ποὺ θὰ χάσῃ τὸ κριτικὸ τῆς πνεῦμα, θὰ πάψῃ τὴν ἴδια στιγμὴν νὰ εἶναι φιλοσοφία, θὰ γίνῃ δόγμα, πεποίθησις, ἔχι ἕμως γνώσις, λογικὴ θεμελίωσις. Ἐὐ πρόβλημα εἶναι τόσης σημασίας, ὥστε ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας ἀξιολογεῖ τὴν προσπάθειά του σὰν μιὰ μικρὴ συμβολὴ γιὰ τὴν καθολικὴν διαφώτισιν τῶν προὑποθέσεων, ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ μιὰ τέτοια σύνθεσις.

Γιὰ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ ἐκεῖ ὅπου ζητάει ὁ συγγραφέας, ἀρχίζει μὲ μιὰ

κριτική ανάλυση τῶν σημερινῶν προσπαθειῶν, ὄχι μόνον τῆς ὄντολογίας, ἀλλὰ καὶ τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἀνάλυση τούτη δείχνει, ὅτι πολλοὶ τρόποι ἐπιχειρηματολογίας τῆς καινουργίας ὄντολογίας εἶναι ὀλωσδιόλου ἀστήρικτοι λογικὰ καὶ παρουσιάζουν τόσα λογικὰ κενά, ὥστε πραγματικὰ δὲν ἀπαρτίζουν φιλοσοφικὴ θεωρία. Στὴν προσπάθειά του αὐτὴν ὁ συγγραφέας εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκλέξῃ ὠρισιμένες μόνον προσπάθειες καὶ αὐτὲς μόνο νὰ κρίνῃ. Ἔτσι ἐπεξεργάζεται συστηματικὰ τοὺς συλλογισμοὺς τῆς φαινομενολογίας καὶ τῶν ἄλλων ὄντολογικῶν τάσεων τῆς ἐποχῆς. Ἀπὸ τίς κριτικὲς πάλι κατευθύνσεις ὁ συγγραφέας συζητεῖ περισσότερο τὴν θεωρίαν τοῦ Rickert, ἐνῶ γιὰ τὴν κριτικὴν σχολὴν τοῦ Marburg ὁμιλεῖ συντομώτερα. Ἐπίσης σύντομα ὁμιλεῖ ὁ συγγραφέας καὶ γιὰ τὴν ὄντολογικὴν φιλοσοφίαν τοῦ N. Hartmann. Τὴν κριτικὴν του ὁμῶς αὐτὴν προσπάθεια ἀπέναντι στὴν ὄντολογία τῆς σύγχρονης ἐποχῆς ὁ συγγραφέας τὴν ἔχει ἐγκαινιάσει μὲ τὴν προηγούμενην κριτικὴν του πραγματεία, ποὺ ἔχει τὸν τίτλον, «Die objektive Geltungslogik und der Immanenzgedanke» 1925. Heidelberg Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte, τεύχος 6.

Ἡ ὅλη πραγματεία διαιρεῖται σὲ δύο μέρη, τὸ πρῶτον ἔχει σκοπὸν νὰ διασει τὴν ὄντολογία σὰν μιὰ θεμελιακὴ θεωρία τῆς φιλοσοφίας. Ἐκινάει ὁ συγγραφέας ἐδῶ ἀπὸ τίς ἀντιρρήσεις, ποὺ φέρνει ἡ καινουργία ὄντολογίας ἐναντίον τῆς νεοκαντιανῆς σχολῆς τοῦ Marbourg, καὶ προχωρεῖ ἔπειτα σὲ μιὰ κριτικὴ ἀνασκόπηση ὅλων τῶν ὄντολογικῶν μεθόδων. Σ' αὐτὴν ἀνήκει κυριώτατα ἡ φαινομενολογία καὶ ἡ θεμελιακὴ ὄντολογία τοῦ Heidegger καὶ ἄλλες μερικές, μικρότερης σημασίας προσπάθειες. Τέλος στὸ μέρος τοῦτο ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναλύσῃ ὁ συγγραφέας κριτικὰ τὴν σχέση ἀνάμεσα στὴν θεωρίαν τῆς γνώσης καὶ στὴν ὄντολογία, ὅπως τὴν ἐκθέτει ἡ πολύτιμη θεωρία τοῦ Rickert. Στὸ δεύτερον μέρος τῆς πραγματείας του προχωρεῖ ὁ συγγραφέας στὸ καθ' αὐτὸ θέμα του καὶ ὑποδεικνύει ποιὲς δυνατότητες ὑπάρχουν γιὰ τὴν οἰκοδόμησιν μιᾶς ὄντολογίας, θεμελιωμένης στὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν.

Μὲ τὴν πραγματεία αὐτὴν ὁ συγγραφέας κατορθώνει νὰ δείξῃ, ὅτι κάθε ὄντολογία, γιὰ νὰ ἔχῃ ἀξία ἀντικειμενική, πρέπει νὰ στηρίζεται στὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν, δηλαδὴ στὴν θεωρίαν τοῦ λόγου καὶ τῶν κατηγοριῶν του. Ἡ ἀντιμεταφυσικὴ τάση τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὀρθὴ καὶ δικαιολογημένη, ἐφ' ὅσον ἔρχεται ν' ἀποκρούσῃ τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ὄντολογίας, ποὺ δὲν στηρίζεται στὴν θεωρίαν τοῦ λόγου καὶ τῶν κατηγοριῶν του. Ἔνα ἀπόλυτον εἶναι, ὅπως τὸ ζητεῖ ἡ ἀπόλυτη ὄντολογία, δηλαδὴ ἡ ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε γνωσιολογία, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι δυνατό. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁμῶς ἀναγνωρίζει ὁ συγγραφέας τὸ δίκαιον αὐτῶν τῶν ὄντολογικῶν τάσεων τῆς ἐποχῆς, ἐφ' ὅσον αὐτὲς ἔρχονται νὰ χτυπήσουν μιὰ ὠρισιμένη τυπολογία, ποὺ ἀναπτύσσεται μέσα στοὺς κόλπους τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ περι-
ρίζουν κάπως τὴν τυπικότητα τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας. Τὴν δυνατότητα

λοιπόν μιᾶς ὄντολογίας, ποῦ στηρίζεται στὴν οὐσιαστικὴ λογικὴ, τὴν ἀναγνωρίζει ὁ συγγραφέας καὶ ὑποδεικνύει καὶ πῶς πρέπει νὰ προχωρήσῃ ἡ φιλοσοφία στὴ δημιουργία αὐτῆς τῆς ὄντολογίας.

Τὸ βιβλίον προϋποθέτει ὅλη τὴ σύγχρονη φιλοσοφικὴ κίνησις τῆς Γερμανίας, δηλαδὴ τὰ ρεύματα ἐκεῖνα τὰ φιλοσοφικά, ποῦ ἔχουν τὴν ἀφετηρίαν τους στὴ μεγάλη γερμανικὴ φιλοσοφία, στὸ γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ. Τὸ ὕψος τοῦ βιβλίου εἶναι πολὺ βαρὺ καὶ ἀπαιτεῖ μεγάλη ἐνταση ἀπὸ τὸ φιλοσοφημένον ἀναγνώστη. Ὁ συγγραφέας συνεχίζει σὲ πολλὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Lask, ὁ ὁποῖος θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ πρῶτος κριτικὸς φιλόσοφος, ποῦ ἐπιχειρεῖ νὰ συλλάβῃ μιᾶ ὄντολογία μὲ βάση τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν. Ἡ ἀξία καὶ τὸ κύρος τῆς ἀποκτᾶ στὸ Lask τὸ χαρακτήρα τοῦ ὄντως ὄντος καὶ ἡ ἀξιολογία του προσλαμβάνει μιᾶ ὄντολογικὴ ἀπόχρωση.

Ἰ. Θεοδωρακόπουλος

Lucien Lévy - Bruhl: L'Éxprérience Mystique et les Symboles chez les Primitifs. (Paris, Felix Alcan, 1938).

Σκοπὸς τοῦ τελευταίου τούτου ἔργου τοῦ τόσο γνωστοῦ καὶ μόλις πρὸ ἐνὸς ἔτους ἀποθανόντος γάλλου σοφοῦ, εἶνε νὰ καθορίσῃ ἀκόμη καλλίτερον τὴν μυστικιστικὴν βίωσιν τῶν πρωτογόνων λαῶν, ἐξεταζομένην ἐν συναρτήσῃ πρὸς τὴν ἑλλην αὐτῶν νοοτροπίαν καὶ τονιζομένην τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ἀπὸ τῆς συνήθους βιώσεως καὶ πείρας. Μὲ τὸν ὄρον μυστικιστικὸς ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸ νὰ πιστεύῃ κανεὶς εἰς δυνάμεις, εἰς ἐπιρροάς, εἰς ἐνεργείας πραγματικὰς μὲν ἀλλ' ἀσυλλήπτους ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων. Ἡ ἐσωτερικὴ πέτρα (βίωσις) τῶν πρωτογόνων εἶνε πλουσιωτέρα ἀλλὰ καὶ πτωχοτέρα ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας. Δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν δι' ὄλον ἐν περισσοτέρας καὶ εὐρυτέρας γνώσεις ποῦ ἄγουν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἐπιστημῶν· ἀφ' ἑτέρου ὁμοίως τὸ πεδίον τῆς δὲν περιορίζεται εἰς τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ πέραν αὐτῆς εἰς τὸν ἀόρατον κόσμον, εἰς τοὺς ἀποθανόντας, εἰς τὰ πνεύματα, καὶ εἰς τὰς διάφορους δυνάμεις τῶν μύθων των· ἡ βίωσις των τοὺς φέρει εἰς ἐπαφήν μὲ ὅλα αὐτά, περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ὁποίων εἶνε ἐκ τῆς παραδόσεώς των πεπεισμένοι. Ἡ ἐσωτερικὴ των πέτρα ἀποτελεῖ συγχρόνως «ἀποκάλυψιν» ἀλλὰ καὶ σύνθετον ψυχικὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ συναισθηματικὰ στοιχεῖα καταλαμβάνουσαν θέσιν. Ἡ συνήθης καὶ ἡ μυστικιστικὴ πέτρα, ἂν καὶ ἔχουν κάθε μιᾶ ἐντελῶς διάφορον πεδίον, πραγματοποιοῦνται ὁμοίως εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πραγματικότητα· διὰ τοῦτο καὶ ἡ πρωτόγονος νοοτροπία δὲν τὰς ξεχωρίζει,